

11. Arkhiv Tsentru usnoi istorii Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Interviu z Nataliieiu Hozulovoiu, 2018, interv'iuer – M. Borovyk Shevchenka [Archive of the Center of Oral History of Taras Shevchenko University of Kyiv. Interview with Nataliia Hozulova, 2018. Interviewer – M. Borovyk].

12. Arkhiv Tsentru usnoi istorii Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Telefonne interv'iu z Nataliieiu Hozulovoiu, 2017, interv'iuer – N. Drobkova [Archive of the Center of Oral History of Taras Shevchenko University of Kyiv. Phone Interview with Nataliia Hozulova, 2017. Interviewer – N. Drobkova].

13. Arkhiv Tsentru usnoi istorii Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Telefonne interv'iu z Nataliieiu Hozulovoiu, 2017, interv'iuer – N. Drobkova [Archive of the Center of Oral History of Taras Shevchenko University of Kyiv. Phone Interview with Nataliia Hozulova, 2017. Interviewer – N. Drobkova].

14. Borovyk M. (2016) *Dobryaiuchy inshykh sliv: nevidomi shchodennyky Iryny Khoroshunovoi* [Picking up the Other Words: Unknown Diaries of Iryna Khoroshunova]. Visn. Kyiv. nat. un-tu im. Tarasa Shevchenka. Istorii. 4 (131). – P. 5–9. [In Ukrainian].

15. Poskannaya E. (2018) *Dnevnik kievlyanki Iryny Xoroshunovoi. Postskriptum* [Diary of Kiev Citizen Iryna Xoroshunova. Postscriptum] [Online]. Available from: <http://gordonua.com/publications/dnevnik-kievlyanki-postskriptum-246404.html> [In Russian].

16. Xoroshunova I. (2001) *Pervyi god voyny. Kievskie zapiski* [The First Year of War. Kievan Notes]. *Yehupets: Hudozhnio-publitsystychnyi almanakh Instytutu Yudaiky*. 9. – P. 5–110. [In Russian].

17. Xoroshunova I. (2002) *Pervyi god voyny. Kievskie zapiski* [The First Year of War. Kievan Notes]. *Yehupets: Hudozhnio-publitsystychnyi almanakh Instytutu Yudaiky*. 10. – P. 10–73. [In Russian].

18. Berkhoff K. (2004) *Harvest of Despair. Life and Death in Ukraine under Nazi Rule*. – Cambridge : Harvard University Press.

19. Denzin N. (1989) *Interpretive Biography*. – Newbury Park : Sage Publications.

20. Erhard R.W. (Hrsg.) (1991) *Die Schoah von Babij Jar. Das Massaker deutscher Sonderkommandos an der jüdischen Bevölkerung von Kiew 1941. Fünfzig Jahre danach zum Gedenken*. – Konstanz : Hartung-Gorre.

21. Hoppe B. (Hrsg.) (2016) *Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945. Bd. 8: Sowjetunion mit annektierten Gebieten II*. – Berlin ; Boston : Walter de Gruyter GmbH.

22. Hellbeck J. (2004) The Diary between Literature and History: A Historian's Critical Response. *The Russian Review*. 63(4). – P. 621–629.

23. Hicks J. (2018) A Holy Relic of War: the Soviet Victory Banner as Artefact. In: P. Finney, ed. *Remembering the Second World War*. – New York ; London : Routledge. – P. 197–216.

24. Scott J.C. (1990) *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. – New Haven : Yale University Press.

Надійшла до редколегії 02.06.18

M. Borovyk, PhD in History, Associate prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

"OUR GOLGOTHA": THE TRAGEDY OF BABI YAR IN THE "KIEVAN NOTES" OF IRYNA KHOROSHUNOVA

The paper is devoted to the representation of the Holocaust in the "Kievan Notes" (Kievskie zapiski) written by Iryna Khoroshunova. The text had been positioned by its author as her war diary. In fact, it is rather an autobiographical work that was written most likely in the late 1960s on the base of a real diary. From the moment of writing this text has been changed, supplemented and rewritten several times. There are currently at least four different versions of "Notes" in archives and museums of Kiev. Focusing on the theme of the Holocaust, I plan to show how the author was looking for a possible form of correlation of her own truth about the war with the official Soviet narrative.

Key words: Iryna Khoroshunova, "Kyiv Notes", Kyiv, Ukraine, World War II, Holocaust, Baby Yar.

УДК 63.3 (2 Ук)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.137.2.02>

В. Капелюшний, д-р іст. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОЛЬОВЕ ДУХОВЕНСТВО УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ 1918–1920 РОКІВ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснено стислий аналіз наукового доробку істориків, присвяченого дослідженню ролі та значення польового духовенства Української Галицької Армії в національних державотворчих процесах 1918–1920 рр. Домінуюче місце займає історіографічний аналіз наукового доробку сучасних вітчизняних дослідників, опублікованого після проголошення суверенітету й державної незалежності України, зокрема Я. Грицака, Д. Забзалюка, О. Красієського, М. Литвина, В. Марчука, О. Павлишина, В. Футулійчука. Наголошено на впливі досвіду душпастирської служби Легіону Українських січових стрільців на її розгортання в лавах Української Галицької Армії. Зроблено висновок, що є всі підстави для порівняння державно-церковних відносин на західноукраїнських землях зі своєрідним тандемом, коли лідери Західно-Української Народної Республіки всебічно сприяли розбудові Української греко-католицької церкви, а її ієрархи та духовенство були активними будівниками української державності.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., Українська Галицька Армія, ЗУНР, Греко-католицька церква, польове духовенство, національне державотворення, історіографія.

Вивчення й осмислення різних аспектів історії Української революції 1917–1921 рр. триває вже понад 100 років. Особливо активно цей етап національного державотворення почали досліджувати з 1991 р. – в умовах державної незалежності України. За останній період до наукового обігу залучено сотні невідомих раніше документів, надруковано кілька тисяч публікацій, захищено понад чотириста дисертацій. Проте, на нашу думку, окремі аспекти проблеми Української революції 1917–1921 рр. ще й нині залишаються малодослідженими й дискусійними. До таких аспектів належить і вивчення ролі та значення польового духовенства Української Галицької Армії в революційних 1918–1920 рр.

Складовою Української революції 1917–1921 рр. була Листопадова національно-демократична революція, яка

розпочалася на західноукраїнських землях відразу ж після розвалу Австро-Угорської імперії. Активна участь греко-католицького духовенства в Листопадовій національно-демократичній революції отримала певне висвітлення в літературі. Окремі аспекти цієї проблеми стисло висвітлювалися ще в міжвоєнний період у науково-історичних публікаціях, спогадах воєначальників УГА та мемуарах учасників визвольних змагань, надрукованих у Західній Україні, Франції, Німеччині, Польщі, Канаді, США.

Зі створенням українською еміграцією після Другої світової війни ряду військово-історичних осередків у Німеччині, Канаді, США й інших країнах, інтерес до дослідження військово-революційної проблематики помітно активізувався, про що зокрема свідчить вихід у світ п'ятитомного видання матеріалів з історії УГА авторства Д. Микитюка, праць М. Островерхої, С. Ріпецького,

Л. Шанковського й ін. [19; 20; 23; 27]. Проте, варто зазначити, що про польове духовенство Української Галицької Армії та його роль у державотворчих процесах 1918–1920 рр. у цих виданнях вміщено лише фрагментарний матеріал, адже завдання авторів були дещо іншими.

Можна стверджувати, що перші публікації, безпосередньо призначені ґрунтовному дослідженню цієї важливої проблеми, вийшли також за межами України й належать представникам української діаспори. Це, зокрема, праці Г. Лужницького, І. Лебедовича, В. Лаби та ін. [12; 13; 15]. Так, про активність духовенства в державотворчих процесах на західноукраїнських теренах зазначав у своїх спогадах активний учасник Листопадової революції о. І. Лебедович: "1918 р. українське католицьке духовенство в Галичині стало шире в ряди будівництва "своєї хати", Української Держави. Перші наради, перші кур'єри до сіл, перша підготовка до перебрання влади на місцях проходили в безліч випадках у священничих домах" [13, с. 30–31]. "На цілому терені відродження української Галицької держави, – наголошував у своїй фундаментальній праці Г. Лужницький, – не було ні однієї повітової Української Національної Ради, у якій представник української католицької Церкви не займав би чільного місця" [15, с. 544].

Радянська історіографія спотворювала або ігнорувала висвітлення національних державотворчих процесів доби Української революції 1917–1921 рр. загалом і досліджуваної нами проблеми зокрема.

Сучасна історіографія проблеми започаткована відродженням незалежності України. Без сумніву до перших публікацій із досліджуваної нами проблеми варто віднести статтю В. Григоренка і В. Ягніцака "Українська греко-католицька церква як рушійна сила побудови держави в Галичині (1918–1921)", що побачила світ у 1993 р. [1]. Як стверджують автори, вище галицьке духовенство під керівництвом митрополита Андрея Шептицького першим стало на ґрунт побудови української державності. Так, ще у період Першої світової війни при створенні українського легіону в австро-угорській армії (Українських Січових Стрільців) він організував і військове духовенство, а при утворенні Української Галицької Армії українське греко-католицьке духовенство також взяло участь у цьому процесі, як і у створенні української державності в цілому [1, с. 244–245]. Дослідники наголошують, що "на всій території ЗУНР, у кожній повітовій Українській Національній Раді були представники УГКЦ" [1, с. 245].

Згодом окремі аспекти проблеми знайшли своє відображення у працях львівського історика О. Красівського. Високо оцінюючи діяльність греко-католицького духовенства за доби Української революції 1917–1921 рр., учений наголошував: "У національно-визвольній боротьбі на початку ХХ ст. у Східній Галичині греко-католицьке духовенство стало провідним носієм ідей української державності, союзником народу у боротьбі за національні права" [10, с. 7]. В іншій своїй публікації вчений констатував, що "в національно-визвольній боротьбі 1918–1923 рр. у Східній Галичині Греко-Католицька Церква стала духовним носієм та опорою української державності, союзником народу в боротьбі за незалежність, справжньою національною церквою західних українців" [9, с. 194]. Різним аспектам цієї проблеми О. Красівський присвятив спеціальний розділ своєї монографії, назвавши його "Етнополітичні засади суспільної діяльності Греко-Католицької Церкви" [11]. Автор переконаний, що Українській греко-католицькій церкві належить велика заслуга у становленні й розвитку української національної ідеї, виробленні державницької ідеології та консолідації національно-патріотичних сил, адже як ідеологія і практика релігійного життя в Західній Україні ХХ ст.,

греко-католицизм повністю зливався із загальноукраїнським національно-визвольним рухом і відіграв важливу роль у культурно-національному захисті українського народу, розвитку християнства. Завдяки діяльності греко-католицької церкви широкі верстви українства активно залучалися до національно-визвольних змагань і процесу державотворення, тому, зважаючи на те, що більшість української галицької інтелігенції походила із священницького середовища, можна стверджувати, – наголошує О. Красівський, – що греко-католицьке духовенство стало провідним носієм ідеї української державності та натхненником пробудження Галичини з політичної сплячки [11, с. 280–281].

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує узагальнюючий висновок, якого дійшов при аналізі діяльності греко-католицького духовенства О. Красівський: "Отже, крім релігійної мети, українська Греко-Католицька Церква переслідувала і політичні цілі, перетворившись таким чином на центр національно-патріотичної діяльності, стала духовною основою національних домагань знедолених християн" [11, с. 305].

Серію публікацій присвятив ґрунтовному дослідженню зазначеної проблеми В. Марчук. В одній зі своїх статей автор наголошує, що "основою розбудови Української держави А. Шептицький вважав національну армію, європейську правову базу і національну Церкву" [18, с. 18]. В умовах Першої світової війни російська окупаційна влада намагалася ліквідувати греко-католицьку церкву, навести її вірних до російського православія, адже уніатів вважали духовною опорою українського сепаратизму.

Дослідник акцентує увагу на тому, що одразу після створення збройних формувань Галицької армії до її бойових груп, куренів, окружних військових команд добровільно прийшли або були запрошені **командантами десятків священників-патріотів, які стали польовими духовниками (капеланами), інші добровільно обслуговували фронтові частини й установи заплілля, насамперед шпиталі, вони займалися патріотичним вихованням і піднесенням морально-бойового стану старшин і стрільців.** На думку В. Марчука, польові духовники Галицької армії **перейняли і примножили традиції капеланів легіону українських січових стрільців та українських полків періоду світової війни, зрештою, більшість із них набула фронтового досвіду: майже 100 греко-католицьких священників служили в Галицькій армії, а понад 40 з них загинули на польському та денікінському фронтах або під час епідемії тифу восени 1919 р.** [18, с. 25]. До речі, такими ж статистичними даними оперує і О. Красівський, зазначаючи, що більшість духовенства брала участь у національно-визвольній боротьбі 1918–1919 рр. і співпрацювала з політичними партіями, і наголошуючи, що майже сотня священників стала в ряди Галицької армії [11, с. 307].

Як стверджує В. Марчук, із перших днів революції "греко-католицизм органічно влився в загальнонаціональний державно-соборний рух українства" [18, с. 23]. В іншій своїй публікації дослідник підкреслює, що участь греко-католицького духовенства у розбудові ЗУНР була цілком закономірною [16, с. 327]. Серед інших ґрунтовних публікацій В. Марчука з досліджуваної проблеми, варто звернути увагу на його статтю, у якій автор фактично підсумовує науковий доробок попередників [17]. Дослідник робить ґрунтовний висновок: "За весь період національно-визвольних змагань Греко-Католицька церква відіграла важливу роль у становленні органів законодавчої і виконавчої влади ЗУНР, виробленні державницької ідеології, консолідації національно-демократичних сил у боротьбі за незалежність і соборність" [17, с. 217].

В. Марчук констатує також і такий промовистий факт, що підтверджує значну активність духовенства в державотворенні: "Кожен десятий член Національної Ради ЗУНР – також священик" [18, с. 24].

Ці факти підтверджуються й в інших публікаціях. Так, застосувавши при дослідженні соціального складу УНРади метод просопографії (колективної біографії), що полягає у виявленні характерних рис певних груп людей на підставі комплексної бази їхніх індивідуальних біографічних даних, О. Павлишин наводить такі дані: за соціальним статусом (заняттям) духовенство складало 14,2 % складу УНРади, а за іншою характеристикою – соціальним походженням депутатів – зі священницьких родин походило 57,1 % діячів УНРади [22, с. 188–189]. Високий відсоток духовенства у соціальному складі патріотичних груп підтверджує також у своїй статті Я. Грицак [2, с. 283–285].

Проте в літературі висловлюється й пропозиція, що не варто перебільшувати роль духовенства в державотворенні ЗУНР, чи наділяти його роллю рушійної сили цього процесу. Так, даючи високу оцінку загальної активності духовенства, О. Павлишин в іншій своїй публікації у розділі "Соціальна база західноукраїнської революції" зазначає, що у перебранні влади і формуванні нових органів адміністрації взяла участь "більшість українських провінційних правників, педагогів та урядовців разом з місцевими військовими Комітетами" [21, с. 154].

Вивченню діяльності польових духівників (капеланів) Української Галицької Армії приділили увагу у своїх працях й інші дослідники. Окремі аспекти проблеми розкриваються в дослідженнях М. Литвина, Л. Шанковського, Б. Якимовича й інших авторів, що досліджують історію українського війська взагалі та історію Української Галицької Армії зокрема [8; 14; 27; 28]. Різні аспекти цього питання розкриваються також в публікаціях В. Футулуйчука, Д. Забзялюка, О. Ігнатюк та інші, які ми охарактеризуємо нижче.

Вище нами вже зазначалось, що в літературі зустрічаються різні кількісні оцінки участі польових духовників у діяльності УГА, зокрема наводили думку В. Марчука та О. Красівського, що це 100 осіб. Таку ж думку знаходимо і в працях В. Футулуйчука: "майже 100 греко-католицьких священників служили в Галицькій армії" [25, с. 70–73]. Л. Шанковський конкретизує кількісний показник: "в УГА було польовими духовниками 79 священників" [27, с. 320], а також дає високу оцінку їхньої діяльності та моральним якостям: "Про польових духовників УГА можна говорити тільки в суперлативах. Це були справжні герої, вірні друзі своїх стрільців, які з'являлись всюди там, де треба було їм подати добре слово чи навіть особистий приклад. Стрільці любили своїх польових духовників і беззастережно вірили їм" [27, с. 320].

На думку М. Литвина, з усіх військових формувань доби визвольних змагань 1914–1923 рр. інститут польових духовників існував лише в Галицькій армії, яку сучасники вважали найбільш боєздатною. Її особовий склад відзначався високим моральним духом і дисципліною. Автор вважає, що цьому сприяли діяльність духовенства і християнська релігійність солдатів та офіцерів, причому діяльність духівництва була високоорганізованою: "В армії існувала чітка організаційна система польового духівництва, яке очолював преподобник військового міністерства, недавній капелан легіону УСС отець Микола Їжак. У штабах армії та корпусів створено референтури духівництва, яким підпорядковано відділи духівників бригад, що обслуговували стрілецькі курені та сотні, інші підрозділи" [14, с. 188–189].

Певне висвітлення ця проблема знайшла також і в кандидатській дисертації та ряді публікацій В. Футулуйчука [24; 25; 26]. Досліджуючи це питання, автор зазначає, що польові духовники Галицької армії перейняли і примножили традиції капеланів легіону українських січових стрільців та українських полків періоду світової війни. Важливою особливістю Галицької армії була наявність корпусу польових духовників (капеланів), відтак – керуючого органу: Преподобництва при Державному Секретаріаті Військових Справ і Начальній Команді. Автор наголошує, що греко-католицьке духовенство взяло участь у Першолистопадовому зриві 1918 р. у Галичині; державному та військовому будівництві молодого республіки; що вже в перші тижні війни до бойових куренів, груп, Окружних військових команд добровільно прийшли десятки священників, які стали першими польовими духовниками, а у процесі становлення армії твориться служба військового духовенства – зарядче Преподобництво при ДСВС, Польове Преподобництво при НКГА, референтури духівництва у корпусах і відділи духовників бригад, які обслуговували стрілецькі курені й сотні [24; 25; 26].

В. Футулуйчук констатує, що польові духовники суттєво відрізнялися від капеланів австрійської армії (фелькуратів), які обмежували свою діяльність виключно релігійними відправами. Вони втручалися у всі ділянки військової служби і побуту стрільців, а крім того, усвідомлюючи виховне значення ритуалів поховання – будівництва пам'ятників на честь героїв, полеглих у боях за Батьківщину – командування поклало на польових духовників ведення обліку полеглих вояків, організацію їх поховань, влаштування стрілецьких цвинтарів [24, с. 10–11].

Значну увагу В. Футулуйчук приділив також й історії військового духовенства УГА в останні місяці її існування. Зокрема він зазначає, що після переходу в липні 1919 р. за Збруч і об'єднання з Дієвою армією УНР, структура військового духівництва в УГА зберігалася до весни 1920 р., а в період тимчасового перебування у складі Червоної армії радянське командування наважилося лише на ліквідацію Преподобництва. Остаточою службою військового духовенства Галицької армії була розв'язана 20 квітня 1920 р. за кілька днів до загибелі УГА [24, с. 11].

Дослідження багатьох аспектів, піднятих у дисертації та публікаціях В. Футулуйчука, знайшло своє продовження в науковому доробку Д. Забзялюка, зокрема в дисертації "Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст." [4] і серії публікацій [3; 5; 6].

Так, у четвертому розділі його дисертації, названому "Польове духовенство Галицької Армії", проаналізовано роль і діяльність греко-католицьких капеланів Галицької армії в роки українсько-польської 1918–1919 рр. та українсько-більшовицької 1919–1920 рр. війн. Автор зазначає, що духовенство УГКЦ на чолі з митрополитом А. Шептицьким відіграло активну роль у Першолистопадовому 1918 р. зриві у Львові й Галичині, окремі місцеві парохі були організаторами перевороту й очолювали новостворені органи української влади, брали участь у створенні військових частин і підрозділів молодого Галицької армії і разом з ними рушали на фронт відстоювати незалежність республіки від агресії з боку Польщі. Отже, з перших днів до війська прийшло чимало священників – добровільно або на запрошення командирів частин і бойових груп [4, с. 11].

Дисертант наголошує, що уряд ЗУНР і державний військовий секретаріат, усвідомлюючи значимість духовної опіки вояків армії, утворили чітку структуру служби польового духівництва. Її організаційну схему визначено наказами Військового секретаріату та Начальної Ко-

манди Галицької армії (НКГА), причому в основу покладено схему австрійської армії, оскільки більшість капеланів прийшла з австрійського війська і мала фронтовий досвід. Преподобником військового секретаріату став капелан легіону УСС о. М. Їжак, який очолив Зарядче Преподобництво Галицької армії. Вищий орган призначав і звільняв капеланів, визначав їхні права і статус, а також обов'язки, форми й методи діяльності. При Начальній Команді було створено Польове Преподобництво на чолі з А. Калятою, якому підлягали польові духівники бойових груп, згодом корпусів, бригад, полків та інших частин армії. За підрахунками о. І. Лебедовича, в УГА служили водночас 96 військових священників Греко-католицької церкви. Їх зрівняно в правах зі старшинами, впроваджено ранги для капеланів. Серед найважливіших обов'язків, разом зі загальноприйнятими в церкві традиціями, на капеланів було покладено організацію поховань полеглих воїнів, облаштування стрілецьких цвинтарів, могил із написами та їхній ретельний облік. Для цієї мети залучалися місцеві церкви, де в книгах фіксувалися дані про полеглих [4, с. 11].

У дисертації Д. Забзалюка охарактеризовано структуру організації польового духовенства Галицької армії, подано інформацію про кожний корпус, бригаду і полк, а також про Окружні військові команди, військові шпитали та інші запліні служби, досліджено діяльність у них капеланів протягом війни 1918–1920 рр. Проаналізовані дисертантом історичні джерела свідчать про високу національну свідомість духовників і їхню готовність до самопожертви задля української справи. Не випадково частка полеглих капеланів у бойових діях була значною: у війнах загинуло 40 польових духівників – близько половини штатної кількості. У роботі наведено приклади самовідданої праці капеланів. Відзначено, що українські капелани Галицької армії втручалися у всі ділянки військової служби і побуту вояків, піклувалися про матеріальне забезпечення стрільців і командирів, підтримували тісні зв'язки з місцевим населенням, часто задовольняли його релігійні потреби, чим завойовували авторитет і повагу, особливо під час бойових дій на Правобережній Україні. Загальним подвигом галицьких капеланів Д. Забзалюк називає їхню діяльність під час страшною епідемії тифу восени 1919 р. на Наддніпрянщині, коли померло більше 15 тисяч вояків, серед них чимало польових священників, які надавали допомогу хворим [4, с. 11–12].

Щодо завершального періоду діяльності УГА, то дисертант зазначає, що інститут польових духівників Галицької армії ліквідовано у квітні 1920 р. під час перебування УГА у складі Червоної армії, щоправда, частина священників залишалася деякий час на посадах учителів, а капелани згодом розділили драматичну долю стрільців і старшин армії, які навесні 1920 р. потрапили у концтабори Польщі й більшовицької Росії. Незначна їх частина повернулася на батьківщину і продовжувала діяльність у своїх парафіях, серед них був батько Степана Бандери о. Андрій, Начальний духівник УГА о. Василь Лаба та інші; загалом – 42 колишні капелани у міжвоєнні роки були парохами [4, с. 12].

Д. Забзалюк переконалий, що особисті якості галицьких капеланів, вірність церковним і національним ідеалам, а також чітка організація служби польового духовенства забезпечили їм помітну роль у підтримці високого морального бойового духу Галицької армії [4, с. 12].

Серед найновіших публікацій, які стосуються досліджуваної проблеми, варто назвати статтю О. Ігнатюк про душпастирську діяльність у Легіоні Українських січових стрільців під час Першої світової війни [7], де дослідниця подає також і матеріал про УГА. На думку О. Ігнатюк, "війна – дуже дивна й непередбачувана справа, бо під час затишшя до капеланів УГА (напр., о. Порфирія Боднара, ЧСВВ) зверталися і військовослужбовці царської

армії, тобто з протилежно воюючої сторони, із проханням про сповідь перед боями. Позиція капелана в цій ситуації збігалася із позицією лікаря: надавати допомогу хворому чи пораненому незалежно від національності чи військового статусу" [7, с. 31].

Дослідниця наголошує, що у своїй щоденній капеланській діяльності священники використовували різні форми діяльності: а) колективні – богослужіння, причастя; допомога чи душпастирство й для місцевого населення, б) **індивідуальні**: сповідь, догляд за хворими й пораненими, опіка військовополоненими чи полоненими з цивільних; перша медична допомога пораненим на полі бою тощо. Так, один із капеланів згадував, що після переходу через австрійсько-російський кордон, коли капелани домовилися з місцевими священниками про спільні богослужіння, змогли досягнути порозуміння з місцевим українським населенням, адже підготовлені капелани були досить добре: більшість із них мали не лише духовну (теологічну), але й університетську освіту [7, с. 31].

Отже, аналіз літератури з цього аспекту проблеми дає нам підстави для висновку, що державно-церковні відносини на західноукраїнських землях можна порівняти зі своєрідним тандемом: лідери ЗУНР сприяли розбудові УГКЦ, а її ієрархи й духовенство були активними будівниками української державності. Багато аспектів цієї проблеми ще очікують своїх дослідників для більш ґрунтовної розробки, а безцінний досвід діяльності польового духовенства Української Галицької Армії в національних державотворчих процесах доби Української революції 1917–1921 рр. заслуговує творчого застосування та примноження в сучасних складних умовах розбудови молодого незалежного Української держави.

Список використаних джерел:

1. Григоренко В. Т. Українська греко-католицька церква як рушійна сила побудови держави в Галичині (1918–1921 рр.) / В.Т. Григоренко, В.М. Ягніцак // Українська державність: історія і сучасність. – 1993. – С. 244–246.
2. Грицак Я. Українське національне відродження в Галичині XIX – початку XX ст.: порівняльний аналіз соціального складу патріотичних груп / Я. Грицак // Краківські Українознавчі Зошити. – 1997. – Т. V–VI. – С. 283–285.
3. Забзалюк Д. Є. Діяльність Преподобництва Державного секретаріату військових справ ЗУНР / Д.Є. Забзалюк // Наукові записки Тернопіль. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. –2006. – Вип. 4. – С. 123–126.
4. Забзалюк Д. Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 – військова історія / Д. Є. Забзалюк; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Л., 2007.
5. Забзалюк Д. Є. Служба капеланства в Галицькій Армії (1918–1919 рр.) / Д. Є. Забзалюк // Вісн. нац. ун-ту "Львівська політехніка". – 2006. – Вип. 571. – С. 276–279.
6. Забзалюк Д. Є. Проблема капеланства в українських військових формаціях першої половини XX ст. / Д. Є. Забзалюк // Наукові записки Тернопіль. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – 2006. – Вип. 1. – С. 71–76.
7. Ігнатюк О. Душпастирська діяльність у Легіоні УСС під час Першої світової війни / О. Ігнатюк // Східноєвропейський історичний вісник. – Луцьк, 2017. – Спецвипуск II. – С. 26–34.
8. Крип'якевич І. Історія українського війська / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів. – Львів: Світ, 1992.
9. Красівський О. Греко-Католицька Церква і боротьба за державну незалежність Східної Галичини (1918–1923 рр.) / О. Красівський // Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців: Історія. – Х.: Око, 1996. – Ч. II. – С. 193–197.
10. Красівський О. За українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність Митрополита Андрія Шептицького в 1918–1923 рр. / О. Красівський. – Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996.
11. Красівський О. Галичина у першій чверті XX ст.: Проблеми польсько-українських стосунків / О. Красівський. – Л.: Вид-во ЛФУАДУ, 2000.
12. Лаба В. Заслужена роль польового духівництва / В. Лаба // Українська Галицька армія. Матеріали по історії. / Д. Микитюк. – Вінніпег: Д. Микитюк, 1958. – Т. 1. – С. 310–311.
13. Лебедович І. Полеві духівники Української Галицької Армії / І. Лебедович. – Вінніпег: О. Лебедович, 1963.
14. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Л.: Інститут українознавства НАНУ, 1998.
15. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом / Г. Лужницький. – Філадельфія: Провидіння, 1954.

16. Марчук В. Українська революція 1917–1920 рр. і греко-католицька Церква / В. Марчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту. Історичні науки. – 2001. – Т. 5(7). – С. 324–333.
17. Марчук В. Церковно-релігійне життя в Західно-Українській Народній Республіці (1918–1919 рр.) / В. Марчук // Україна – Польща: історія і сучасність. – 2003. – Ч. 1. – С. 215–220.
18. Марчук В. Греко-Католицька Церква у 1914–1923 рр. / В. Марчук // Український історичний журнал. – 2000. – № 6. – С. 16–29.
19. Микитюк Д. Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у Визвольних змаганнях: Матеріали до історії / У 5 т. – Вінніпег: Вид-во "Українського Фармара", 1958–1976.
20. Островерха М. Блиски і темряви, 1918–1919–1920. / М. Островерха. – Нью-Йорк: М. Островерха, 1966.
21. Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад – грудень 1918 року) / О. Павлишин // Україна модерна. – 1999. – Число 2–3. – С. 132–193.
22. Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918–1919 років / О. Павлишин // Україна модерна. – 2000. – Число 4–5. – С. 187–245.
23. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво: Визвольна ідея і збройний чин / С. Ріпецький. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1956.
24. Футулуйчук В. М. Військово-патріотичне виховання у Галицькій армії (1918–1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 – військова історія / В. М. Футулуйчук; Державний університет "Львівська Політехніка". – Л., 1999.
25. Футулуйчук В. М. Служба преподобництва УГА / В. М. Футулуйчук // Українські варіанти. – 1999. – № 1–2. – С. 70–76.
26. Футулуйчук В. М. Традиції військово-патріотичного виховання Української Галицької Армії ЗУНР (1918–1920 рр.) / В. М. Футулуйчук // Схід. – 1999. – № 4. – С. 52–55.
27. Шанковський Л. Українська Галицька Армія / Л. Шанковський. – Л.: Наукове товариство ім. Шевченка, 1999.
28. Якимович Б. Збройні Сили України. Нарис історії / Б. Якимович. – Л.: Просвіта, 1996.

References:

1. Hryhorenko V. T. (1993) *Ukrainska hreko-katolytska tserkva yak rushiina syła pobudovy derzhavy v Halychyni (1918–1921)* / V. T. Hryhorenko., V. M. Yahnishchak [Ukrainian Greek Catholic Church as the Driving Force in the State Construction in Galicia (1918–1921)]. In: *Ukrainska derzhavnist: istoriia i suchasnist*. Kyiv. Pp. 244–246. [In Ukrainian].
2. Hrytsak Ya. (1997) *Ukrainske natsionalne vidrodzhennia v Halychyni XIX – pochatku XX st.: porivnialnyi analiz sotsialnoho skladu patriotychnykh hrup* [Ukrainian National Revival in Galicia, 19–20th centuries: A Comparative Analysis of Patriotic Groups' Social Structure] / Ya. Hrytsak. *Krakovskii Ukrainoznavchi Zoshyty*. Vols. V–VI, pp. 283–285. [In Ukrainian].
3. Zabzaliuk D. Ye. (2006) *Dialnist Prepodobnytstva Derzhavnogo sekretariatu viiskovykh sprav ZUNR* / D. Ye. Zabzaliuk [The Activity of Reverend of the West Ukrainian People's Republic State Military Secretariat] *Naukovi zapysky Ternopilskoho Natsionalnoho Pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Serii: Istorii*. 4. – P. 123–126. [In Ukrainian].
4. Zabzaliuk D. Ye. (2007) *Dushpastyrska sluzhba ukrainskykh viiskovykh formatsii pershoi polovyny XX st.* / D. Ye. Zabzaliuk [Pastor's Service of Ukrainian Military Formations of the First Part of the 20th Century] Abstract of unpublished thesis (PhD in History). Lviv State University of Internal Affairs. [In Ukrainian].
5. Zabzaliuk D. Ye. (2006) *Sluzhba kapelanstva v Halytskii Armii (1918–1919)* [Chaplain Service in Galician Army (1918–1919)] / D. Ye. Zabzaliuk // *Visnyk natsionalnoho universytetu 'Lvivska Politekhnikha'*. 571. – P. 276–279. [In Ukrainian].
6. Zabzaliuk D. Ye. (2006) *Problema kapelanstva v ukrainskykh viiskovykh formatsiakh pershoi polovyny XX st.* [The Chaplain Problem in Ukrainian Military Formations of the First Part of the 20th Century] / D. Ye. Zabzaliuk. *Naukovi zapysky Ternopilskoho Natsionalnoho Pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Serii: Istorii*. 1. – P. 71–76. [In Ukrainian].
7. Ihnatiuk O. (2017) *Dushpastyrska diialnist u Lehioni USS pid chas Pershoi svitovoi viiny* [Pastoral Service in the Legion of Ukrainian Sich Riflemen during the World War I] / O. Ihnatiuk. *Skhidnoevropeiskyi istorychnyi visnyk*. Spetsvyypusk 2. – P. 26–34. [In Ukrainian].
8. Krypiakievych I. (1992) *Istoria ukrainskoho viiska* [The History of Ukrainian Army] / I. Krypiakievych, B. Gnatevych, Z. Stefaniv. – Lviv: Svit. [In Ukrainian].

9. Krasivskiy O. (1996) *Hreko-Katolytska Tserkva i borotba za derzhavnu nezalezhnist Skhidnoi Halychyny (1918–1923)* [Greek Catholic Church and the Struggle for the Independence of the Eastern Galicia (1918–1923)] / O. Krasivskiy. *Tretii Mizhnarodnyi kongres ukrainistiv: Proceedings and Reports*. August, 1996. – Kharkiv: Oko., part 2. – P. 193–197. [In Ukrainian].
10. Krasivskiy O. (1996) *Za ukrainsku derzhavu i tserkvu. Hromadska ta suspilno-politychna dialnist Mytropolita Andreia Sheptytskoho v 1918–1923 rr.* / O. Krasivskiy [For the Ukrainian State and Church. Public, Social and Political Activity of Metropolitan Andrey Sheptytsky in 1918–1923]. – L.: Instytut Ukrainoznavstva im. I. Krypiakievycha. [In Ukrainian].
11. Krasivskiy O. (2000) *Halychyna u pershii chverti XX st.: Problemy polsko-ukrainskykh stosunkiv* / O. Krasivskiy [Galicia in the first quarter of the XXth Century: The Problems of the Polish-Ukrainian Relations]. – L.: LFUADU. [In Ukrainian].
12. Laba V. (1958) *Zasluzhena rol poliovoho dukhivnystva* [Honored Role of the Field Clergy]. In: Mykytiuk, D., ed. *Ukrainska Halytska armii. Materialy po istorii*. – Winnipeg: D. Mykytiuk. – Vol. 1. – P. 310–311. [In Ukrainian].
13. Lebedovich I. (1963) *Polevi dukhovnyky Ukrainkoi Halytskoi Armii* / I. Lebedovich [Field Confessors of the Ukrainian Galician Army]. – Winnipeg: O. Lebedovich. [In Ukrainian].
14. Lytvyn M. (1998) *Ukrainsko-polska viina 1918–1919 rr.* [Ukrainian-Polish War 1918–1919] / M. Lytvyn. – L.: Instytut Ukrainoznavstva NANU. [In Ukrainian].
15. Luzhnytskyi H. (1954) *Ukrainska Tserkva mizh Skhodom i Zakhodom* / H. Luzhnytskyi [Ukrainian Church between East and West]. Philadelphia: Providence. [In Ukrainian].
16. Marchuk V. (2001) *Ukrainska revoliutsiia 1917–1920 rr. i hreko-katolytska Tserkva* / V. Marchuk [Ukrainian Revolution 1917–1920 and Greek Catholic Church]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Istorychni nauky*. 5(7). – P. 324–333. [In Ukrainian].
17. Marchuk V. (2003) *Tserkovno-relihiine zhyttia v Zakhidno-Ukrainskii Narodni Respublitsi (1918–1919)* / V. Marchuk [Church and Religious Life in West Ukrainian People's Republic (1918–1919)]. *Ukraina – Polshcha: istoriia ta suchasnist*. – Vol. 1. – P. 215–220. [In Ukrainian].
18. Marchuk V. (2000) *Hreko-Katolytska Tserkva u 1914–1923 rr.* / V. Marchuk [Greek Catholic Church in 1914–1923]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 6. – P. 16–29. [In Ukrainian].
19. Mykytiuk D. (1958–1976) *Ukrainska Halytska armii. Materialy po istorii* / D. Mykytiuk [Ukrainian Galician Army. The Materials on History]. In 5 vols. – Winnipeg: D. Mykytiuk. [In Ukrainian].
20. Ostroverkha M. (1966) *Blysky i Temriavy, 1918–1919–1920* / M. Ostroverkha [Dazzlement and Gloom, 1918–1919–1920]. – New York: M. Ostroverkha. [In Ukrainian].
21. Pavlyshyn O. (1999) *Orhanizatsiia tsyvilnoi vlady ZUNR u povitakh Galychyny (lystopad – hruden 1918 roku)* / O. Pavlyshyn [Civil Power Organization of West Ukrainian People's Republic in the Districts of Galicia (November–December, 1918)]. *Ukraina moderna*. 2–3. – P. 132–193. [In Ukrainian].
22. Pavlyshyn O. (2000) *Sotsialno-politychnyi portret ukrainskoho provodu Halychyny ta Bukovyny v revoliutsii 1918–1919 rokiv* [Sociopolitical Portrait of the Ukrainian Guidance of Galicia and Bukovina in the Revolution of 1918–1919] / O. Pavlyshyn. *Ukraina moderna*. 4–5. – P. 187–245. [In Ukrainian].
23. Ripetskyi S. (1956) *Ukrainske Sichove Strilestvo: Vyzvolna ideia i zbroinyi chyn* / S. Ripetskyi [The Ukrainian Sich Riflemen: Liberation Idea and Armed Struggle]. – New York: Chervona Kalyna. [In Ukrainian].
24. Futuluichuk V. M. (1999) *Viiskovo-patriotychno vykhovannia u Halytskii armii (1918–1920 rr.)* / V. M. Futuluichuk [Military-Patriotic Upbringing in the Galician Army (1918–1920)] Abstract of unpublished thesis (PhD in History). The State University 'Lvivska Politekhnikha'. [In Ukrainian].
25. Futuluichuk V. M. (1999) *Sluzhba prepodobnytstva UHA* / V. M. Futuluichuk [Pastoral Service of the Ukrainian Galician Army]. *Ukrainski varyanty*. 1–2. – P. 70–76. [In Ukrainian].
26. Futuluichuk V. M. (1999) *Tradytzii viiskovo-patriotychno vykhovannia Ukrainkoi Halytskoi Armii ZUNR (1918–1920 rr.)* / V. M. Futuluichuk [The Traditions of the Military-Patriotic Upbringing in the Ukrainian Galician Army of the West Ukrainian People's Republic]. *Skhid*. 4. – P. 52–55. [In Ukrainian].
27. Shankovskiy L. (1999) *Ukrainska Halytska Armii* / L. Shankovskiy [The Ukrainian Galician Army]. – L.: Naukove Tovarystvo im. Shevchenka. [In Ukrainian].
28. Yakymovych B. (1996) *Zbroini Syly Ukrainy. Narys istorii* / B. Yakymovych [Armed Forces of Ukraine. Historical Essay]. – L.: Prosvita. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 05.04.18

V. Kapeliushnyi, Dr. habil. (History), Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FIELD PRIESTHOOD OF THE UKRAINIAN GALICIAN ARMY IN THE STATE-BUILDING OF 1918-1920: DEVELOPMENTS AND PERSPECTIVES OF RESEARCH

The author provides a short analysis of the scientific researches, related with the role and meaning of the field priesthood of the Galician Army in 1918-1920. Main attention is paid to the studies of modern native scholars, that were published after the independence of Ukraine had been declared, for example – Ya. Hrytsak, D. Zabzaliuk, O. Krasivskiy, M. Lytvyn, V. Marchuk, O. Pavlyshyn, V. Futuluichuk. A significance role of the experience of pastoral service in the Legion of Ukrainian Sich Riflemen and its deployment in Ukrainian Galician Army are considered in the article. The author came to the conclusion that the relations between state and church in West Ukraine should be scrutinized as a so-called tandem. In this alliance the leaders of the West Ukrainian People's Republic supported the development of Ukrainian Greek Catholic Church and whereas clergy assisted in Ukrainian state-building.

Key words: Ukrainian Revolution 1917–1921, Ukrainian Galician Army, West Ukrainian People's Republic, Greek Catholic Church, field clergy, national state-building, historiography.